

פרוטה חמורה

(משיירי שולחנו של מרן זצ"ל)

בספר זכרונותיו של המגיד מתא דירושלים ר' בן-ציון ידלר זצ"ל ב"טוב ירושלים" (עמ' קעה ולהלן) מתוארת השתדלותם של גדולי הדורות בתקופה הראשונה של ההתישבות החקלאית בארץ להחדרת קיום המצוות התלויות בארץ במשקים. אחד הדברים להם דאגו, היה קיום הפרשת תרומות ומעשרות כדין.

נדמה לי, כי ישובינו תרמו מצידם תרומה נכבדה להחדרת התודעה של קיום מצוות אלה ביישוב — וזה אחד מהישגיהם הנכבדים. ויש עוד הרבה לפעול ולעשות בשטח זה. זכות גדולה לנו להיות בפלטין של מלך שצויה בו מצוות מיוחדות וכפי שכבר אמרו הקדמונים זכאי לישב באר"י רק מי שאינו מואס חלילה במצוותיה אלא משתדל לקיימן כדין בהידור ובדקדוק.

הודרכנו רבות בכיוון זה ע"י מרן הגאון בעל חזון איש זצלה"ה. ומדבריו למדנו כי "עיקר הוא חידוש דין מן הגמרא" וקבע מרן זצ"ל כי "דין המתברר בהדיא מן הגמרא הוא אצלי יסוד ההוראה" (אגרות חזון איש ח"ב, י"ט).

והנה כעת — עם כתיבת מאמרי אנו עומדים זמן קצר לאחר קיום מצוות ביעור מעשרות — המתקיימות כידוע בערב פסח (ראשון ואחרון) בשנה הרביעית והשביעית. מצוות ביעור זו צריכה לשמש עידוד וחיוזק לשמירת המצוות התלויות בארץ ובמיוחד הפרשת תרומות ומעשרות. נתקלים אנו בני המשקים בהתרוצצות אחר "פרוטה חמורה" וחיפושה, גם מצד בני העיר המדקדקים בקיום פדיון מעשר שני. "פרוטה חמורה" זו לא הוזכרה בלשון זה, עד כמה שידוע לי, לא בגמרא ולא בפוסקים. חידוש נוהג הוא מהגמרא ע"י מרן זצ"ל. אמרתי אבאר מהותה והשתלשלות הנהגתה ויהיה זה עידוד ללימוד התורה ולקיום המצוות התלויות בארץ — משאת נפש כולנו בבואנו לייסד יישובינו החלקאיים.

שנינו (ב"מ נג ע"ב): תנו רבנן ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו (ויקרא כ"ז ל"א) — ממעשרו ולא כל מעשרו, פרט למעשר

שני שאין בו שוה פרוטה. ופירש רש"י, שמעשר שני שאין בו שוה פרוטה אינו בכלל גאולה — הכתובה במקרא זה — ולימדך שאינה תופסת פרוטה. הוסיף החוס' שם הסבר שלא בעי למידרש מהכתוב שאם אין בו שוה פרוטה שאינו מוסיף חומש, אבל פדיון תופס, כי סברא היא להעמיד המיעוט ממעשרו ולא כל מעשרו בגופו של פדיון ושל מקרא ולא בחומש, כי שוה פרוטה איננו חשוב ממון לתפוס פדיון.

והנה מחלוקת היא בגמרא בין ר' אמי ור' אסי, ור' יוחנן וריש לקיש אם בא למעט בברייתא כשאין במעשר שני שוה פרוטה — דעת ר' אמי ור' יוחנן — או בא למעט אם אין בחומשו שוה פרוטה — דעת ר' אסי וריש לקיש.

והנה הקדש שוה מנה שפדה אותו בשוה פרוטה — בדיעבד פדוי. ובזמן הזה שהמעשר השני איננו נאכל אף בירושלים, מפני שצריך לאוכלו בטהרה ואנו כולנו בחזקת טמאי מתים, וגם אפשר לאוכלו רק אם יש מזבח ובעונותינו הרבים אין לנו מזבח גם כסף פדיון מעשר שני אי אפשר להשתמש בו לצרכי אכילה כעיקר דינו. פודים אף לכתחילה מעשר שני השוה משנה בפרוטה. וכך נאמר בטור (יו"ד של"א): ויחללנו על שוה פרוטה אפילו אם הרבה... ובלבד שיהא במעשר שני שוה פרוטה. כלומר שפסק הטור כר' יוחנן במחלוקת שהבאנו. לפי זה אמרו למרן זצ"ל בסף עליתו ארצה, שנוהגין איסור בפדיון מעשר שני שאין בו שוה פרוטה (עיין משפט כהן ס' נ"ג).

ולאמיתו של דבר אין זה מצוי הרבה שיהיה ביד מי שהוא מעשר שני השוה פחות מפרוטה. שהרי פירות שערכן 12 פרוטות ואף קצת פחות מזה מעשר שני שלהן שוה פרוטה. שמפריש מהפירות תרומה גדולה משהו ומעשר ראשון, כלומר קצת יותר מערך 1.2 פרוטות ונשאר לו להפרשת מעשר שני ממנו ערך 10.8 פרוטות וקצת פחות מזה, והרי ערך המעשר השני הוא 1.08 פרוטה. ופרוטה איננה מטבע גדולה, שהרי כעת בשעת כתיבת דברים אלה, בחודש אייר תש"ל יש בלירה ישראלית אחת לפחות 100 פרוטות. וכמובן, שאם מפריש בעל השדה מפרותיו או מי שקונה בשביל צרכי ביתו דרך כלל יש בפירותיו מעשר שני שוה פרוטה, שהרי טבל בערך 12 אגורות, יש במעשר השני שלו יותר משוה פרוטה.

אך מרן זצ"ל דאג להחדיר תופעת הפרשת מעשרות לכל פרט ופרט. ואין כאן חר"ח משום תוצאת לעז על שקדמוהו, כל המעיין בספרו של ר' בן ציון ידלר יווכח עד כמה הקפידו ראשוני רבני הישוב המחודש

בארץ שיפרישו תרומות ומעשרות בשדות ולא רצו להביא לידי כך שימכרו בשווקים טבלים, ועל כן לא היו צריכים לתת לבם לפדיון מע"ש שאין בו שוה פרוטה, כי בשדה אין זה מצוי כלל. אמנם תוך הזמן מתוך התלאות והמלחמות הגיע המצב לידי כך, שאי אפשר היה לסמוך כלל על הפרשה בשדה, על כן הגיע הזמן לתקנתו זו של מרן זצ"ל. וכל הפירות שבארץ — מלבד אלה הבאים מחבר, היו אצלו בגדר ספק טבל ועל כן עלול להיות שמי שהוא מפריש מעשר שני מפירות בכמות קטנה, ואין מעשר שני שלהם שוה פרוטה. על כן היתה תשומת לבו נתונה אף לפרט זה.

עצתו שמצא היתה על פי דברי חזקי (ב"מ נ"ב ע"ב) האומר: מעשר שני שאין בו שוה פרוטה אומר הוא וחומשו מחולל על מעות הראשונות שאי אפשר לו לאדם לצמצם מעותיו. והנה חזקי דן במי שפדה מעשר שני בשויו שהתפס כל ערך המעשר השני במטבע שבידו. ואם נודמן לו מעשר שני שאין בו שוה פרוטה ומטבע זה עדיין בידו הרי שיש במטבע זה עודף שלא נתפס ע"י קדושת מעשר שני, שכשלקח מטבע לחלל עליה מעשר שני בשויו לא צמצם בדיוק, שהוא ירא מלפחות, והוא מוסיף על דמיו. על כן נשאר לו במטבע זה עודף שלא ניצלו עדיין. וכשיש במטבע זה קדושת מעשר שני אז גם פחות משה פרוטה יכול להתפס קדושתו במטבע זה.

ולפי הנהגת הקיים בארץ שמייחדים מטבע לחילול מעשר שני ומחללים עליה מספר פעמים ככמות הפרוטות שיש בה, כל פעם על פרוטה אחת, הרי אם יש בידי אדם מטבע שיש בה כבר קדושת מעשר שני בערך פרוטה יוכל לחלל עליה אף פחות משה פרוטה.

אלא שיש כאן עוד דיוק אחד. דגן תירוש ויצהר עיקר חיובם הוא מן התורה. ושאר המינים אינם אלא מדרבנן. מה שנגמרה מלאכתו למכירה אין חיובו אלא מדרבנן ומה שנגמרה מלאכתו לאכילה ולא למכירה — חיובו מן התורה.

ואע"פ שבזמן הזה חיוב הפרשת תרומות ומעשרות הוא מדרבנן, שהרי החיוב מן התורה הוא רק „בביאת כולם" לארץ ולא זכינו בזה, אך דגן תירוש ויצהר שגמר מלאכתם לאכילה יש בהם רק חד דרבנן. לעומת זאת אם גמרם למכירה יש בהם תרי דרבנן, וירק שגמרו למכירה יש בו תלתא דרבנן. והנה אם בא לחלל מעשר שני שאין בו שוה פרוטה על מטבע שנתפסה כבר בקדושת מעשר שני צריך להקפיד על כך שתהא בה קדושה לא פחותה מאשר של פירות שמחלל. כלומר שאם

יש לו מעשר שני של יין שאין בו שוה פרוטה אינו יכול לחללו על מטבע שנתפסה בקדושת מעשר שני של ירק.

על כן הנהיג מרן זצ"ל להקפיד על כך, שמי שיש בידו מטבע שנתפס כולו בקדושת מעשר שני — ע"י שפדה בה כמספר הפרוטות שהיא מכילה ורוצה להוציאה לחולין, שיוציאה לחולין חוץ מפרוטה חמורה שבה, בכדי שיהיה בידו לפדות פחות משוה פרוטה הוזה לה בקדושתה, או הפחות ממנה בקדושתה.

לכן קבע מרן זצ"ל שבבואו לחלל המטבע של מעשר שני שישאיר בה תמיד את הפרוטה החמורה.

אלא שאין עצה זו קיימת בשעת ביעור מעשר שני. בשנה הרביעית והשביעית לשמיטה חייב אדם לבער כל מתנותיו וביניהן גם לחלל את כל המטבע של מעשר שני שבידו ולא להשאיר בה פרוטה חמורה. מתוך כך עדים אנו לכך, שהמדקדקים בפדיון מעשר שני מקפידים, אחרי שביערו מתנותיהם, לחלל במטבע שמיעדים לחילול מעשר שני, מעשר שני של דגן תירוש ויצהר שאינו מיועד למכירה, בכדי שיוכלו אחרי כן ללא כל פקפוקים לחלל על מטבע זו כל מעשר שני שאין בו שוה פרוטה.

דברים אלה זכיתי לקבוע במחיצתו של מרן זצ"ל בסדר הפרשת תרומות ומעשרות שהדפסתי לראשונה בשנת ת"ש ושכינתיים הפך בע"ה לנוסח ההפרשה וסדרו המקובל באר"י אצל כל המדקדקים בהפרשת תרומות ומעשרות.

כך נקבע ע"י מרן זצ"ל מנהג אר"י בקשר לפדיון מעשר שני שאין בו שוה פרוטה.